

ASPECTE ALE CREDINȚELOR POPULARE DIN ZONA COMUNELOR GURAHONȚ ȘI BRAZII, JUDEȚUL ARAD

Cristian Vereș

Concepția țăranului despre lume și viață, indiferent de gradul de civilizație, de epocă istorică și de amplasarea geografică, a fost și este în bună parte, bazată pe motivații religioase și magice. Perpetuându-se în mentalitățile contemporane, aceste motivații sunt concretizate în obiceiuri și superstiții practicate în viața de zi cu zi, de la naștere până la moarte. După cum spune și Gheorghe Pavelescu “Sufletul țăranului este plin de experiențe ancestrale, milenare, fiind stăpânit, uneori chiar torturat, de elemente arhaice, ce vin din străfundurile istorice”¹⁾.

Viața spirituală a satului românesc privită sub aspectul magicului, cuprinde o mare diversitate de fenomene magice, atât malefice, cât și benefice.

Superstițiile sunt elemente psiho-afective ce intervin des în modul de a gândi și acționa al oamenilor.

Teama ancestrală față de forțele naturii, cât și față de ființe cu forțe supranaturale, a dus, după cum arată Mircea Eliade²⁾, la păstrarea și cultivarea unor rituri păgâne ce se regăsesc în cadrul practicilor magice. Aceste practici sunt considerate mijloace de comunicare cu ființele supranaturale, și totodată modalități de a influența acțiunile acestora.

Cercetările din luna iulie a.c. efectuate în cadrul taberei etnografice organizate de către Complexul Muzeal Arad în perimetrul comunelor Gurahonț și Brazii, au evidențiat că, și astăzi credințele

populare mai persistă. În satele cercetate cele mai multe dintre relatări sunt axate în jurul vâvelor, strigoilor și a vrăjitoarelor.

Persoanele care acceptă discuții pe tema existenței unor ființe cu puteri supranaturale sunt, de obicei, bătrânii satelor.

Chiar și acești interlocutori sunt totuși rezervați în a face declarații asupra existenței acestor personaje, limitându-se la povestiri despre vâlve și strigoi. Persoanele mai tinere refuză să abordeze aceste teme, majoritatea îndoindu-se de existența lor.

Din discuțiile purtate cu localnicii se desprinde pe de o parte frica de a nu fi luați în derâdere și pe de altă parte teama de a nega existența vâvelor și strigoilor.

Vâlva, personaj mitic ce predomină povestirile populare ale ținuturilor ardelenene, poate fi întruchiparea răului sau a binelui, poate fi atribuită tuturor lucrurilor, având capacitatea de a lua înfățișare de om, animal, pasăre, insectă.

În zona investigată locuitorii, deși știu că vâlvele pot avea și un rol benefic, le recunosc doar însușirile malefice, atribuindu-le lucrurile rele întâmplate animalelor domestice. Acest lucru se datorează faptului că una dintre ocupațiile de bază din zonă o reprezintă creșterea vitelor. În povestirile culese apar obsedant întâmplări legate de "vâlva lupilor" - unele petrecându-se în trecut - altele legate de prezent fiind atribuite unui bătrân, Pascu Negru, ce trăiește izolat de lume, pe un deal împădurit, între satele Brazii și Iacobini, și este bănuit că ar fi "vâlva lupilor", conducătorul haitelor de lupi.

Despre bătrânul Pascu, un fost pădurar pe nume Tripa Cornel povestește: "Sus în deal, în târșeag, unde sunt copaci mici, tufe și bălării și-a făcut o colibă și trăiește din vânzarea măturilor. Se zice că vorbește cu lupii. Trăiește singur într-o colibă mică, nelipită, unde are doar o sobiță. El spune celor care vin să-l caute: *mergeți că vin să vă mănânce dușmanii mei.*

Se spune că se întoarce de trei ori peste cap și se face lup și face prăpăd. Eu n-am văzut, dar Rita, mama lui Paul, a trecut când venea de la gară pe lângă colibă și a auzit gălăgie mare și s-a spăriat."³⁾

Stănilă Lucreția din satul Mădrigești comuna Brazii, spune că:

“În Poeni trăiește un om care face mături și mai vine prin sat, și că a auzit, dar n-a văzut că acesta se dă de trei ori peste cap și se face lup”⁴⁾.

Un alt informator relatează că a văzut în tinerețe, un om care s-a dat de trei ori peste cap și s-a făcut lup. Același informator⁵⁾ mai povestește că, într-o zi, când era împreună cu încă trei oameni pe un deal, unde se opriseră ca să se odihnească, deodată au auzit de trei ori un urlet ca de lup, iar la puțin timp după aceea au început să se adune lupii doi câte doi. Deși erau înarmați, oamenii s-au îngrozit și au fugit. Informatorul își amintește: “tocmai atunci a venit un om călare pe un lup, era *vâlva lupilor* și mi-o zis: nu vă temeți, nu vă fac nimic, eu am nebunia asta că trebuie să merg cu ei”. De remarcat, că unele persoane, care au acceptat să vorbească despre *vâlva lupilor* cred în existența acesteia, deși foarte puțini declară că au văzut-o. Informatorii consideră că această putere de transformare se datorează unui “blestem”, unei “patimi” și pentru a scăpa de acest “blestem” trebuie să-l dea altcuiva. După cum reiese dintr-o povestire culeasă din Mădrigești⁶⁾, cel ce este vâlvă, este recunoscător față de cel ce îl rănește când este metamorfozat în lup, deoarece această rană rupe blestemul.

În susținerea acestei păreri și pentru a avea argumente convingătoare, informatorii pomenesc întotdeauna de Negru Pasu din Poeni, considerat a fi *vâlva lupilor* atribuindu-i puteri supranaturale, motivând că așa bătrân cum este nu ar putea să trăiască singur în vârful dealului, mai ales iarna când temperatura ajunge până la -20°C. Alt argument folosit este: “celui ce se ceartă cu bătrânul Pascu îi mănâncă lupii animalele, așa a pățit pădurarul Bibi Ardeleanu Tiberiu⁷⁾, căruia lupii i-au mâncat oile în loc deschis, sau cum au pățit părinții învățătorului Șandru din satul Zimbru, comuna Gurahonț, căroră lupii le-au mâncat oile în mijlocul satului, lângă biserică.

O parte din locuitorii satului Brazii unde a locuit un timp Pascu Negru consideră nedrepte acuzațiile aduse acestuia, considerându-l drept un bătrân bolnav, care bănuie în trecut de incendierea unor câpițe de fân, a fost alungat din sat, fiind nevoit să trăiască în condițiile actuale; comportamentul său fiind determinat de această

situație. Împreună cu Maria Mândroane de la Muzeul Banatului am încercat să-l contactăm pe bătrânul Pascu, mergând până la coliba lui dar fără succes, cu toate că eram însoțiți de Morar Emil, al cărui unchi se consideră Pascu.

Un alt tip de vâlvă destul de des întâlnit în zonă este *vâlvă banilor*. Povestirile despre acestea aparțin trecutului, când oamenii din diferite motive își îngropau galbenii. Acești bani prindeau vâlvă, ei nemaiputând fi scoși decât de proprietar sau de cel ce știa cum pot fi aceștia scoși, în caz contrar cel ce încerca să scoată banii putea să își piardă mințile sau chiar să moară. Elocventă în acest sens este povestirea lui Gligor Ioan⁸⁾: “Era o babă ce avea mulți galbeni, pe care i-a pus într-o ulcică și a îngropat-o în grădină când toți erau la fân. După ce baba a îngropat ulcica s-a dat de trei ori cu fundu de groapă spunând: *Banilor să ieșiți când mo-i mai da cu fundu aci.*”

Baba avea un nepot de 5-6 ani care a auzit-o și văzut-o, care i-a spus lu taicăsu. El a luat-o pe babă a dat-o de trei ori cu fundul de groapă și a luat galbenii.”

Povestirile despre *vâlvă banilor*, aparțin trecutului, când cei ce posedau galbeni, îi îngropau din diferite motive. Credința în existența “comorilor de foc” încă nedescoperite a creat la un moment dat o adevărată psihoză a căutărilor de comori.

Alături de povestirile cu vâlve în zonă circulă și o serie de povestiri cu strigoi. Strigoii sunt de două tipuri: *strigoi vii* și *strigoi morți*.

Strigoi vii au un aspect uman, trăiesc printre oameni, fiind născuți cu însușiri malefice și puteri magice, pe care le au atât în viață cât și după moarte.

Persistă credința că strigoii vii sunt predestinați, de regulă, prin naștere, nou-născutul având căiță pe cap în momentul în care s-a născut. Dacă sunt de sex masculin se numesc *strigoi*, *bosorcoi*, iar dacă sunt de sex feminin se numesc *strigă*, *bosoarcă*, *moroană*.

Strigoi morți provin din copii ce au murit nebotezați sau au fost uciși de către mamele lor, din persoane decedate cărora nu le-a fost respectat ritualul de înmormântare și nu li s-a asigurat

drumul spre “viața de dincolo”, sau nu au fost privegheați cu atenție, fiind lăsat să treacă pe sub coșciug un animal (câine sau pisică).

Alt motiv al transformării în strigoi îl constituie nesigilarea corespunzătoare a sicriului și mormântului.

Pot deveni strigoi și tinerii ce au murit necăsătoriți, și cărora nu li s-a asigurat nunta postumă în cadrul ritualului de înmormântare.

Respectarea ritualului de înmormântare a tinerilor necăsătoriți, cât și a celorlalți decedați este determinată de două cauze distincte. Prima cauză o reprezintă dragostea și respectul față de decedat, care este pregătit pentru “marea călătorie”, familia îndeplinind tot ceea ce este necesar pentru ca sufletul celui decedat să treacă toate vămile, integrându-se printre spiritele bune ce vor ocroti în viitor familia. Cea de a doua cauză fiind determinată de teama față de mort, în cazul în care nu a fost respectat ritualul de înmormântare. Se crede că dacă acest ritual nu a fost respectat, sufletul mortului se poate rătăci și poate intra sub influențe malefice, și întorcându-se printre cei vii sub formă de strigoi sau moroi poate să îi pedepsească..

Strigoi mai pot deveni și cei ce în timpul vieții au avut o comportare necreștinească sau au conlucrat cu duhurile necurate.

Acțiunile strigoilor sunt considerate malefice, ei putând să se transforme în animale (câine, pisică), insecte (albină, muscă), păsări, și sub aceste forme iau mana câmpului, a laptelui, îmbolnăvesc oameni și animale.

Strigoi sunt încă prezenți în credințele populare din zonă după cum reiese din relatările localnicilor.

Tripa Cornel⁹⁾ povestește:”Într-o zi a venit o femeie la mama și i-o cerut o cană de lapte acru, mama i-o dat pentru că vaca avea lapte din belșug. Dar a doua zi vaca a început să mugească, iar când a muls-o avea laptele cu sânge. I-o luat muierea laptele.

Tata avea o vărușană la Iacobini care știa să aducă laptele înapoi, mama s-o dus la ea și-o chemat-o. Când a venit m-a mînat în pădure să aduc trei lespezi de lemn, i-am adus, a făcut un foc cu ele, mai făcea ceva lângă foc, borboresea da’nu știu ce, pentru că nu ne-a lăsat să ne apropiem. După ce a terminat a zis mamei: mâine dimineață când oi da drumu la animale, ai să vezi că vaca

o să se ducă glonț și o să se oprească în dreptul porții celei care i-a luat laptele, și o să mugească după el. În trei zile laptele o să fie înapoi. Așa s-o întâmplat, la trei zile vaca avea lapte bun.

Pe bosoarcă o' chema Măriuța Gheorghită, dar a murit și era din sat cu noi, avea picioarele numai bube făcute de furcile celor care o prins-o că le ia laptele de la vacă."

O altă relatare despre luarea laptelui este făcută de către Stănilă Lucreția¹⁰⁾: "Moroștețele sunt femeile care iau laptele de la vaci, am pățit și eu c-o bivoliță frumoasă care avea lapte mult. M-am trezit cu bivolița că făcea lapte cu sânge.

M-am dus la Brazii și nu s-a făcut nimic. Am întâlnit o femeie care m-o trimis la Hălmaj, la Aurel, el i-o descântat și bivolița a primit laptele înapoi. Mai pățesc și alte femei cu vacile lor la fel da'nu spun."

Aproape fiecare informator din satele investigate a povestit câte o întâmplare legată de luarea laptelui de la vacă. Credința că aceste bosoarce, moroștețe întruchipate în femei rele pot lua prin diverse "făcături" laptele este încă prezentă la majoritatea localnicilor.

Aceste "făcături", pot fi, conform credinței populare, "desfăcute" sau "deslegate" cu ajutorul descântecului.

Descântecul se practică încă pe o scară destul de largă, cele mai des întâlnite fiind descântecele de readus laptele, descântul de deochi, descântul de bube.

Descântul este însoțit de o rugăciune, de obicei *Tatăl Nostru*, sau de o invocare a puterii divine și întotdeauna de semnul crucii. Descântecul urmează un ritual magic, în care apar gesturi și invocări orale, condiție obligatorie pentru asigurarea eficacității lui.

Descântecul pentru readucerea laptelui, este făcut de regulă marșea și vinerea. Se descântă în târâță și busuioc, care apoi sunt date să fie mâncate de către vacă, de trei ori pe zi, trei zile la rând. Acest descântec se poate face și în alt loc decât cel în care se află vaca. Mai jos reproduc un descântec de readucere a laptelui, cules de la Floare Ileana¹¹⁾, cunoscută și apreciată în zonă pentru eficacitatea descântecelor sale:

"Doamne ajută Maică Sfântă!

O prins-o și-o străpunse pă Pănuța în cale pe cărare,

La câmpul mare.
 De acasă plecă voioasă, sănătoasă
 Se întâlnește cu Moroana-Strigoaia'n cale.
 Laptele și untul, smântâna și brânza i-o luă.
 Pănuța începu a cânta și a văita.
 Maica Sfântă o luă:
 -O, Pănuță de ce cânti și ce voi?
 -O, Maică Sfântă cum nu m-oi cânta și nu m-oi văita
 De-acasă, plecând sănătoasă, voioasă,
 Mă întâlni cu Moroana-Strigoaia'n cale, în cărare,
 Care laptele și untul, smântâna și brânza mi-o luă.
 -Măi Pănuță nu mai cânta, nu mai văita.
 La Moroana-Strigoaia m-oi duce,
 Laptele și untul, smântâna și brânza ți-o aduce.
 -Bună ziua, Moroană-Strigoană.
 -Mulțumesc dumitale Maică Sfântă,
 Ia scaunul și odihnește.
 N-am venit să odihnesc.
 Am venit să slobozesc.
 Am venit să slobozesc laptele și untul,
 Smântâna și brânza de la Pănuța.
 Cocoș verde, cocoș verde,
 Maica Sfântă în prag îndrăznea
 Cocoș verde, cocoș verde,
 Moroana-Strigoana
 Laptele și untul, smântâna și brânza,
 La Pănuța slobozea."

Pentru păstrarea manei mai sunt o serie de obiceiuri și superstiții practicate imediat după ce vaca a fătat.

Primul lapte muls, *corasta*, se fierbe și se obține *jintița*, care se amestecă cu zahăr și se dă copiilor, care după ce au mâncat-o sunt stropiți cu apă pe cap prin ciur. Acest ritual are ca scop stimularea fertilității.

În ziua în care a fătat vaca nu se dă nimic din casă, iar vițica este botezată în funcție de ziua în care s-a născut (Lunaia dacă s-a născut luni, Marțaia dacă s-a născut marți, Miercaia dacă s-

a născut miercuri, Joiana dacă s-a născut joi, Vieraia dacă s-a născut vineri, Sâmbaia dacă s-a născut sâmbătă, iar în caz că s-a născut duminică, se va chema Dumaia.).

Pentru a se asigura că nimeni și nimic nu se va apropia de vacă, i se face "îngăurirea cornului", prin practicarea unei găuri la baza cornului stâng în care se bagă puțin grâu de vară, grâu de toamnă, tămâie, mercur. Gaura se astupă cu un dop de ceară sau lemn de tei.

O modalitate de a preveni luarea manei, o reprezintă prinderea bosoarcei atunci când ia o altă înfățișare (animal sau insectă), pentru a intra în grajd ca să ia laptele, moment în care poate fi lovită. Dacă bosoarca este lovită a doua zi semnele loviturii apar pe femeia care este considerată bosoarca.¹²⁾

Un alt mod de apărare a manei o constituie luarea unor măsuri speciale de protejare atunci când, conform credinței populare, activitatea malefică a strigoaielor este maximă, așa cum se întâmplă în noaptea de Sângeorz, când se înconjoară cu rug, sau măceș ușa, obloanele grajdurilor, se pune un lanț la ușa poiatei pentru a nu putea intra bosoarca.

Până în 1947 atât pe teritoriul comunei Gurahonț, dar mai ales a comunei Brazii, în noaptea de Sângeorz se făcea o strigare peste sat, cu aluzii obscene la adresa strigoaicelor, acest obicei fiind amintit de bătrânii din sate. Ei își amintesc cum tinerii satului se împărțeau în două tabere, fiecare tabără pe un deal, și începeau să strige unul la altul, făcând un dialog:

"-Aule, maule!

-Ce ți ție Paule?

-Ne-au mânat biraiiele,

Să strigăm strigoaiiele,

Pe toate pâraiele.

-Cine a luat mana vacilor,

Dă-l în pula dracilor.

-Cine a luat mana oilor,

Dă-l în pula zmeilor."

Și pentru a căpăta un caracter satiric țintind în special la adresa bărbaților și femeilor infidele strigarea continua:

“-Cine este măcălăul (bărbatul)?

-Ion

-Cine este găletușa (femeia)?

-Ana.”

O altă serie de măsuri de protejare a animalelor, sunt luate împotriva deochiului. Persistă credința că privirea unor persoane poate avea urmări nefaste asupra animalelor, dar și a omului (în special asupra copiilor) provocând îmbolnăvire. Acest act dăunător este totuși involuntar, pentru anihilarea deochiului legându-se un șnur roșu la animale, iar copiilor mici li se pune o fundă roșie. Pentru a nu deochia, cel ce crede că ar putea să o facă scui-pă și spune: “Ptiu, să nu te deochi!”. Dacă totuși deochiul s-a produs, un mod de a scăpa de efectele lui este descântecul, cunoscut și sub numele de “stingerea cărbunilor”. Pentru efectuarea descântecului este nevoie de o ulcică cu apă neîncepută și cărbuni. Se scot din vatră cărbuni aprinși cu un cuțit (3,6 sau 9 cărbuni) și se aruncă în apă pe rând, numărând în sens invers 9,7,5,3,1, sau în timp ce se spune Tatăl Nostru, se face semnul crucii cu cuțitul deasupra apei. Dacă omul sau animalul este deochiat cărbunii se lasă la fund brusc, iar dacă nu cărbunii plutesc. Apa se aruncă de trei ori peste cap, se spală ușor capul,fața persoanei deocheate făcându-se semnul crucii pe fruntea aceluia deochiat. Restul apei se aruncă în dreptul ușii, se întoarce ulcica cu gura în jos și se înfige cuțitul în pământ.¹³⁾

În afară de descântecul de deochi se mai practică și alte descân-tece menite să aline durerea, cum ar fi descântecul de scrân-teală (a mâinii sau a piciorului), ce se face cu “firul de ață” care se leagă apoi la membrul bolnav. Se zice de trei ori pe zi (dimineața, la prânz și seara):

“Doamne ajută Maică Sfântă.

Pleacă Florica, pe cale, pe cărare.

Ajunge la un pod mare.

Dumnezeu trece, Florica nu putu.

-Treci, Florică cum nu poți?

Florica a pășit, piciorul stâng i s-a scrântit

Să se adune os cu os și vână cu vână.

Cum folosește țiganul fierul și covaciul oțelul,
Las să dea Dumnezeu din graiul meu,
Ce cuvântă Dumnezeu.”¹⁴⁾

Alte personaje ale mitologiei populare, dar care sunt mai rar întâlnite în zonă sunt *ielele* sau *vântoasele*. Ele sunt pomenite mai mult din grija de a nu le supăra, fiind socotite răzbunătoare pe cei ce încalcă zilele de sărbătoare. Principalele sărbători consacrate lor sunt Sânzienele și Rusaliile.

De Rusalii are loc o procesiune religioasă pe câmp pentru binecuvântarea țarinii, ținându-se o slujbă în dreptul uneia din rugi. În trecut preoții afuriseau pe cei ce ar vrea să ia mana câmpului.¹⁵⁾

Fetele fac coronițe de flori ce sunt puse la porțile caselor.

Un alt aspect al individualizării puterii magice este *vraja*, numită în zonă *făcătură*, atribuită unor persoane închinată diavolului. Aceste făcături se pot îndrepta atât împotriva vieții și a sănătății oamenilor, avuției acestora, cât și împotriva animalelor și a manei câmpului. Combaterea acestor *vraji*, ce țin de *magia neagră* se face cu ajutorul farmecelor ce țin de *magia albă*. Stănilă Lucreția își amintește că: “în tinerețe , când bărbatul era cătană, o femeie din satul meu mi-a făcut de moarte, mi-o luat urma; nu mă mai puteam ține pe picioare. Altă femeie m-o dus la fântână, m-o pus să calc în pământ și a luat acel pământ cu lopata, mi l-a pus în poală și mi-a zis: du-te acasă, pune-l într-o groapă și udă-l în fiecare zi, dacă crește iarbă trăiești, dacă nu, mori. Și s-a făcut o iarbă faină, nu a putut băga dracul în mine.”¹⁶⁾

Multitudinea credințelor populare prezente încă în satul ardelenesc oglindește mentalitatea comunității umane menită să protejeze prin acțiunile sale atât omul, animalele și recoltele, cât și întregul habitat împotriva forțelor ostile.

Transformările socio-economice ce au avut loc de-a lungul timpului au modificat comportamentul omului de la țară de aceea multe din obiceiurile multimilenare sunt pe cale de dispariție. Datoria noastră este de a culege aceste tradiții, ce fac parte din tezaurul gândirii populare, chiar dacă acestea sunt exprimate sub forma legendelor, poveștilor populare sau a ritualurilor magice.

NOTE

¹ Gh.Pavelescu, *Magia la Români*, București, 1998, pag.4

² Mircea Eliade, *Aspects du mythe*, Paris, 1963

³ Inf.Tripa Cornel, pădurar, 85 ani, satul Honțișor, comuna. Gurahonț, jud.Arad

⁴ Inf.Stănilă Lucreția, satul Mădrigești, comuna Brazii, jud. Arad

⁵ Inf.Costea Rusalim, 81 ani, satul Iacobini, jud. Arad

⁶ Inf.Alexa Iustin, 73 ani, tâmplar, satul Mădrigești, comuna Brazii, jud. Arad

⁷ Inf.Bibi Ardeleanu Tiberiu, pădurar, satul Honțișor, comuna Gurahonț, jud. Arad

⁸ Inf.Gligor Ioan, sat Buceava-Șoimuș, comuna Brazii, jud. Arad

⁹ Inf.Tripa Cornel, pădurar, 85 ani, satul Honțișor, comuna Gurahonț, jud. Arad

¹⁰ Inf.Stănilă Lucreția, satul Mădrigești, comuna Brazii, jud. Arad

¹¹ Inf.Florea Ileana, satul Mădrigești, comuna Brazii, jud. Arad

¹² Inf.Paul Nicușor, profesor de limba română, culegere de folclor satul Honțișor, comuna. Gurahonț, jud. Arad

¹³ Inf.Stănilă Lucreția, satul Mădrigești, comuna Brazii, jud. Arad

¹⁴ Inf.Florea Ileana, 43 ani, satul Mădrigești, comuna Brazii, jud. Arad

¹⁵ Inf.Vesa Ioan, comuna Gurahonț, jud. Arad

¹⁶ Inf.Stănilă Lucreția, satul Mădrigești, comuna Brazii, jud. Arad

SUMMARY

Some Aspects of Folk Beliefs in the Area of Gurahonț and Brazii (District of Arad)

The great variety of folk beliefs still present in the zarandean villages depicts the mentality of the community meant to protect man, animals, crops and the whole habitat against hostile forces.